

Słownik terminów częściej występujących w tekście

Aguda (Agudat Israel, Agudas Jisroel) – żydowska partia ortodoksów religijnych, założona w 1912 r. Od 1916 r. działała na terenie Królestwa Polskiego (pod nazwą Agudat ha-Ortodoksim); w Polsce międzywojennej – już jako Agudat Israel – odgrywała dużą rolę z uwagi na poparcie środowisk chasydzkich. Zachowywała lojalność wobec władz państwowych, zapewniając sobie w ten sposób ich życzliwość.

Alija (hebr., wstępowanie, wznoszenie się) – emigracja do Izraela, w okresie przed 1948 r. nazwa nadawana kolejnym falom emigracji do Erec Israel.

Betar (Bejtár) (skrót od: Brit Trumpeldor albo Brit Josef Trumpeldor; Stowarzyszenie Młodzieży Żydowskiej im. Trumpeldora w Polsce) – syjonistyczna organizacja młodzieżowa nawiązująca do idei skautowej, kładąca w swym programie wychowawczym nacisk na dyscyplinę i przygotowanie wojskowe.

Bnej Mosze (hebr., Synowie Mojżesza) – elitarne stowarzyszenie, założone w 1889 r. w Odessie przez Achad ha-Ama, którego celem było zwiększenie nacisku na działalność edukacyjną i kulturalną w Palestynie i odrodzenie duchowe narodu żydowskiego. Jednym z przejawów działalności Bnej Mosze, która trwała do 1897 r., było założenie sieci szkół z j. hebr. jako wykładowym.

Bund (Algemajner Jidiszer Arbeter-Bund in Lite, Pojln un Rusland, żyd., Ogólnożydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji) – żydowska parta socjalistyczna działająca na terenie Polski od I wojny światowej do 1948 r. Bund propagował kulturową suwerenność Żydów w Polsce, odrzucając syjonizm. W getcie warszawskim prowadził działalność samopomocową i wydawał prasę konspiracyjną. Członkowie Bundu byli też zaangażowani w opór zbrojny.

Ceirej Cijon (hebr. Młodzież Syjonu) – organizacja syjonistyczna powstała w latach 1903–1904 na terenie Kongresówki i Galicji, autonomiczna frakcja w ramach Światowej Organizacji Syjonistycznej, propagująca realizację idei socjalistycznych w Erec Israel.

Chaluc (hebr.) – pionier.

Chibat Cijon (hebr., Miłość Syjonu), także **Chowewej Cijon** (hebr., Miłośnicy Syjonu) – ruchy protosyjonistyczne powstałe w drugiej połowie XIX w., których działalność nasiliła się po pogromach z początku lat 80. XIX w. w Rosji. Propagowały i wspierały osadnictwo żydowskie w Ziemi Izraela. W 1897 r. większość zwolenników obu tych ruchów przystąpiła do Światowej Organizacji Syjonistycznej.

Erec Israel (hebr.) – Ziemia Izraela.

Folkspartaj (żyd., Partia Ludowa), zw. też folkistami – partia zakładająca rozwiązanie kwestii żydowskiej w krajach diaspory, o nastawieniu antysyjonistycznym i propagująca język żydowski jako język narodowy Żydów polskich. Folkspartaj, formalnie założona w 1917 r., na arenie politycznej zaistniała po raz pierwszy w 1916 r., w czasie wyborów do Rady Miejskiej w Warszawie. Wiodącym działaczem partii był Nojeh Pryłucki.

Haskala (hebr., edukacja, nauczanie, oświecenie) – nurt w kulturze żydowskiej rozwijający się w Europie od lat 80. XVIII w., powstały pod wpływem głoszonych wówczas haseł oświeceniowych. Jej zwolennicy dążyli do nawiązania dialogu z nowożytną kulturą europejską i uczestnictwa w jej osiągnięciach. Pragnęli też unowocześnienia życia żydowskiego w jego społecznym, kulturowym i religijnym wymiarze.

Keren ha-Jesod (hebr., Fundusz Podwalin), zwany też **Towarzystwem Odbudowy Palestyny** – centralna instytucja finansująca działalność Agencji Żydowskiej dla Palestyny, powołana na konferencji syjonistycznej w Londynie w lipcu 1920 r.

Keren Kajemet (hebr., Żydowski Fundusz Narodowy) – fundusz utworzony w 1901 r. na V Światowym Kongresie Syjonistycznym, w celu nabywania ziemi w Palestynie i jej zagospodarowywania.

Makabi – najsilniejszy nurt żydowskiego życia sportowego, związany z tzw. ogólnym syjonizmem.

Maskil (hebr., oświecony) – pierwotnie określenie człowieka wykształconego, od przełomu XVIII i XIX w. miano nadawane zwolennikowi Haskali (zob.).

Mizrachi – żydowska partia syjonistów religijnych, działająca jako ruch społeczny od 1902 r.

Jej działacze byli zwolennikami rozbudowy autonomii narodowo-kulturalnej Żydów w Polsce. Gminy żydowskie w Polsce międzywojennej były nie tylko organizacjami religijnymi, ale także organami samorządu politycznego.

Nowa Organizacja Syjonistyczna, tzw. rewizjoniści – ugrupowanie założone w 1935 r. przez Włodzimierza Żabotyńskiego i jego zwolenników po ich wystąpieniu ze Światowej Organizacji Syjonistycznej. W drugiej połowie lat 30. zdobyli sporą popularność w Polsce, gdyż opowiadali się za ułatwieniem i przyspieszeniem emigracji Żydów do Erec Israel.

Organizacja Syjonistyczna w Polsce, tzw. ogólni syjoniści – najsilniejsza federacja syjonistyczna w okresie międzywojennym, opowiadająca się za emigracją i kolonizacją Erec Israel, a równocześnie zabiegająca o autonomię narodowo-kulturalną dla Żydów w Polsce. Od 1920 r. jej oficjalnym organem prasowym był dziennik „Hajnt”, a do najbardziej znanych i wpływowych przywódców należeli Icchak Grünbaum, Ozjasz Thon i Leon Reich.

Poalej Syjon (hebr., Robotnicy Syjonu) – ruch polityczny łączący ideologię syjonistyczną z socjalizmem, dążący do budowy socjalistycznego społeczeństwa żydowskiego w Palestynie. W 1906 r. powstała partia Poalej Syjon – w Polsce działała w latach 1918–1950.

Syjonistyczna Socjalistyczna Partia Robotnicza, tzw. Syjoniści Socjaliści (S.S.) – ugrupowanie powstałe w 1905 r. po odrzuceniu tzw. rozwiązania ugandyjskiego przez Światową Organizację Syjonistyczną; w 1917 r. zjednoczyli się z sejmistami, tworząc partię Farajnigte.

Ha-Szomer ha-Cair (hebr., Młody Strażnik, Harcerz) – lewicowa syjonistyczna organizacja młodzieżowa o charakterze pionierskim, formalnie działająca na ziemiach polskich od 1917 r. Członkowie organizacji mieli stanowić „narodową awangardę” narodu żydowskiego i wcielać w życie idee lewicowego syjoni-

zmu m.in. poprzez aliję do Erec Israel i pracę na roli.

Żydowska Socjalistyczna Partia Robotnicza, tzw. sejmici – ugrupowanie, którego rozkwit przypadł na lata 1905–1910, żądające szerokiej autonomii politycznej dla narodu żydowskiego w ramach Cesarstwa Rosyjskiego. W 1917 r. zjednoczyło się z partią Syjonistów Socjalistów, tworząc partię Farajnjgte.

Słownictwo związane ze świętami i obrzędami żydowskimi

Balsaminka – ozdobny pojemnik na wonne zioła lub korzenie, używany zarówno w domu, jak i w synagodze.

Bejt ha-midrász (hebr. dom nauki) – miejsce studiowania tekstów religijnych, często także miejsce modlitwy.

Chanuka – święto obchodzone 25. dnia miesiąca kislew (w grudniu) dla upamiętnienia zwycięstwa Judy Machabeusza nad Antiochem IV Epifanem i ponownego wyświęcenia Świątyni w Jerozolimie w 164 r. p.n.e.

Chasyd – wyznawca chasydyzmu, żywego do dziś religijnego ruchu o podłożu mesjanistycznym, powstałego w połowie XVIII w. na Podolu.

Cheder – prywatna lub będąca własnością organizacji społecznej szkoła realna, w której prowadzono nauczanie na poziomie elementarnym, przygotowywano do nauki w jesziwie bądź do podjęcia samodzielnego życia naukowego oraz do nauki zawodu.

Chol ha-moed (hebr., powszednie [dni] czasu świątecznego) – środkowe dni świąt Pesach i Sukot.

Ejruw (hebr., mieszanie) – symboliczne czynności, które pozwalają ortodoksyjnym Żydom na wykonywanie niektórych prac, zakazanych w szabat i święta, takich jak np. gotowanie czy

przenoszenie przedmiotów, poza dozwolony prawem teren; także: obszar, na którym wolno poruszać się w czasie szabatu i święta, zazwyczaj ogradzany sznurem lub płotem.

Gemara zob. Talmud

Hagada (hebr., opowiadanie) – część literatury rabinicznej, która nie jest poświęcona kwestiom prawnym, z reguły o charakterze dydaktycznym, podejmująca wątki legendarne, związane z tekstem biblijnym oraz biografiami wybitnych postaci (w tym mędrców Talmudu, rabinów i innych), ale w jej skład wchodzi także przysłowia, maksymy i aforyzmy.

Jad (hebr. ręka, dłoń) – pałeczka z rękojeścią o zróżnicowanych kształtach, najczęściej zakończona wyobrażeniem dłoni z wyciągniętym palcem wskazującym, używana w synagodze podczas odczytywania zwoju Tory.

Jesziwa – wyższa uczelnia talmudyczna.

Jom Kipur (hebr., Dzień Pojednania, Pokuty) – dzień pokuty i postu, uznawany za najważniejszy i najbardziej uroczysty dzień w roku. Powszechnie, choć błędnie, nazywany Sądny Dniem.

Kabała (hebr., otrzymanie, przyjęcie, przekaz) – mistyczny nurt judaizmu, do którego podstaw należy poszukiwanie ukrytych znaczeń świętych tekstów. Największym dziełem kabały jest pochodząca z XIII-wiecznej Hiszpanii *Sefer ha-Zohar* (hebr., Księga Blasku). Najbardziej znaną próbą realizacji w praktyce idei kabalistycznej była działalność fałszywego mesjasza z XVII w., Sabataja Cwi.

Kadisz (aram., święty) – jedna z najważniejszych modlitw w liturgii żydowskiej, odmawiana za bliskich zmarłych przez rok po ich zgonie; wyraża wiarę w jedyne Boga i podanie się Jego woli.

Kuczka (hebr., suka) – specjalnie zbudowany szałas lub czasowo osłonięty balkon, weranda,

podwórko albo poddasze żydowskiego domu, w których żydowscy mężczyźni jadal wspólnie posiłki, obchodząc w ten sposób święto Sukot (często nazywano je właśnie Świętem Kuczek).

Lag ba-Omer (hebr., trzydziesty trzeci snop) – dzień o charakterze półświętecznym, obchodzony 18. dnia miesiąca ijar (kwiecień/maj), upamiętnia pierwsze zesłanie przez Boga manny Żydom wędrującym do Ziemi Obiecanej. Jedyny dzień podczas siedmiu tygodni smutku pomiędzy świętami Pesach i Szawout, kiedy dozwolone są rozrywki.

Maariw (żyd. majrew) – modlitwy wieczorne odmawiane w synagodze albo w bejt ha-midrasszu.

Mincha (żyd. minche) – modlitwy popołudniowe odmawiane w synagodze albo w bejt ha-midrasszu.

Minjan – zgromadzenie złożone z dziesięciu Żydów płci męskiej po bar micwie, niezbędne do odprawiania modłów w synagodze oraz niektórych ceremonii religijnych.

Misnagdim (hebr. *mitnagdim* – przeciwnicy) – termin początkowo odnoszony do wrogów chasydyzmu, później stał się pozytywnym określeniem pewnego sposobu myślenia i stylu życia, przykładającego większą wagę do wiedzy talmudycznej niż do emocji religijnych. Jego najbardziej znanym i wybitnym reprezentantem był Elijah Ben Szlomo Zalman, zwany gaonem wileńskim.

Parochet – bogato zdobiona zasłona na szafę ze zwojami Tory w synagodze.

Parsza – fragment Tory wyznaczony do czytania w czasie publicznej liturgii w synagodze.

Pesach (hebr., przejście) – święto obchodzone na pamiątkę wyzwolenia Żydów z niewoli egipskiej. Pesach rozpoczyna się wraz z zachodem słońca, w wieczór 14. dnia miesiąca nissan (marzec/kwiecień) i trwa siedem

dni w Izraelu, a osiem w diasporze. Pierwszy i ostatni z tych dni są świętami pełnymi, dni środkowe nazywane są chol ha-moed. Wieczorem pierwszego dnia Pesach odbywają się tradycyjne wieczery sederowe, podczas których odczytywany jest tekst o ucieczce z niewoli egipskiej, tzw. Hagada pesachowa. W czasie tego święta zastrzone są rygory koszerności i nie wolno używać zakwasu do pieczywa.

Pinkas (hebr., kronika) – księga, w której umieszczano zapiski dotyczące dziejów gminy, spraw związanych z jej ustrojem wewnętrznym, protokoły posiedzeń itp.

Purim – radosne święto obchodzone na pamiątkę opisanego w Księdze Estery ocalenia Żydów z rąk Hamana. Zwane też żydowskim karnawałem.

Rabin – przewodnik duchowy w gminie żydowskiej, znawca prawa religijnego. W okresie międzywojennym musiał mieć oficjalny certyfikat oraz nominację państwową.

Simchat Tora (hebr., Radość Tory) – święto zakończenia rocznego cyklu czytania Tory, obchodzony po święcie Sukot.

Smicha rabinacka (hebr., dosł.: położenie rąk, ordynowanie) – potwierdzenie kompetencji danej osoby do podejmowania obowiązków rabina; także: dyplom potwierdzający takie kompetencje.

Sukot (też Święto Szłasów, Święto Kuczek) – święto obchodzone 15. dnia miesiąca tisri (wrzesień/październik), upamiętnia wyjście z Egiptu.

Szabat (hebr., odpoczynek) – dzień wypoczynku po tygodniu pracy. Upamiętnia dzień, w którym Stwórca odpoczął po stworzeniu świata. Szabat rozpoczyna się w piątek wieczorem i kończy w sobotę wieczorem. Religijnych Żydów obowiązuje wówczas całkowity zakaz pracy.

Szechita (szchita), zwana też ubojem rytualnym – sposób dokonywania uboju zwierząt (ptaków i ssaków) w sposób zgodny z żydowskim prawem religijnym w celu pozyskania koszernej mięsa.

Sziwa (hebr., siedem) – siedmiodniowy okres ścisłej żałoby, trwający od dnia pogrzebu bliskiego krewnego, obowiązujący dzieci, rodziców, rodzeństwo i współmałżonka zmarłego.

Szojchet (szochet) – wykwalifikowany specjalista dokonujący uboju rytualnego.

Sztybel (zyd. *sztibl* – izdebka) – prywatny, niewielki dom modlitwy i studiów religijnych.

Talmud – opracowanie dorobku uczonych żydowskich żyjących w Babilonii i Palestynie od III w. p.n.e. do VI w. n.e., na który składają się komentarze do Tory, wyjaśnienia przepisów prawnych, opowieści, midrasze; ma dwie części: Misznę i Gemarę; podstawa judaizmu rabinicznego (współczesnego).

Talmud-tora – realna szkoła elementarna, przeznaczona dla najuboższych dzieci oraz sierot. Działała najczęściej przy synagogach lub w wynajmowanych pomieszczeniach. Stosowano w nich w zasadzie te same metody i program nauczania co w chederach. Nadzór nad talmud-torami sprawowała gmina lub utrzymujące je bractwo.

Tales (z hebr. talit) – szal modlitewny, zazwyczaj koloru białego z niebieskimi lub czarnymi pasami oraz z frędzlami (cicit) na rogach, nakładany przez mężczyzn na głowę i ramiona w czasie modlitw porannych. Ortodoksyjni Żydzi noszą przez cały czas tzw. tales kutn (hebr. talit katan) – koszulkę z czterema rogami z cicit.

Tanach (TaNaCh – akronim hebr. słów: *Tora* = Prawo, *Newiim* = Prorocy, *Ktuwim* = Pisma), zwany także Biblią Hebrajską, a przez chrześcijan Starym Testamentem – święta księga judaizmu, na którą składają się teksty hebrajskie i – w niewielkiej części – aramejskie, pochodzące z okresu od 1400 [1200] do 400 p.n.e. lub – według innej datacji – z 900/800–165 p.n.e. Najpopularniejszego przekładu Tanachu na j. pol. dokonał Izaak Cylkow (Warszawa–Kraków 1883–1914; reprint: Kraków–Budapeszt 2007–2014).

Tisza be-Aw (hebr., dziewiąty dzień miesiąca aw) – dzień żałoby i postu w rocznicę zburzenia Pierwszej Świątyni Jerozolimskiej przez babilońskiego króla Nabuchodonozora w 586 p.n.e. oraz Drugiej Świątyni przez cesarza rzymskiego Tytusa w 70 n.e. Dzień ten jest symbolem wszystkich prześladowań i nieszczęść narodu żydowskiego, utraty niepodległości i cierpień na wygnaniu.